

WAT TREKT ER AAN DE TOUWTJES?

Ons verhaal gaat over een file in een bijna eindeloze tunnel dwars door het bange hart van Europa. Een tunnel die straks misschien in vlammen opgaat. Het verhaal speelt zich af midden 2014. Maar voor een begin van een verklaring moeten we eerst kort even naar Sigmund Freud in 1929.

Begin november 1929, luttele dagen nadat de beurs in Wall Street was gecrasht, stuurde Freud zijn *Onbehagen in de Beschaving* naar de drukker. In dit kleine, pessimistische boekje deed Freud een indrukwekkende poging om zijn tijd te verklaren. Hij legde de zieke tijdsgeest op zijn divan voor een grondige psychoanalyse.

Stel je Freud voor in zijn analysekamer in Wenen in 1929. Hij hield er audiëntie in iets wat enerzijds op een kasteelkamer uit een Kuifjesboek leek, volgestouwd met antieke beeldjes en rariteiten, en anderzijds op de met Oosterse tapijten versierde slaapkamer van Scheherazade, de prinses die slechts heel behoedzaam haar duizend en een verhalen prijsgeeft om zo haar tirannieke man in te tomen.

Daar zat Freud dan, in de zetel achter zijn beroemde, met warmrood smyrnatapijt bedekte divan waarop de zieke tijdsgeest lag uitgestrekt, onder een grote foto van de tempelbeelden van Aboe Simbel. Stel je hen voor in die magische kamer, aangestaard door tientallen beelden van goden, fetisjen, sfinxen en bizarre helden als Oedipus. Doorheen dikke wolken sigarenrook luisterde Freud er als een soort Indiana Jones, avonturier en archeoloog van de ziel, naar de dromen, de versprekingen, de verdrongen wensen en angsten van zijn verkrampte tijdsgewricht.

Freud moet er zijn patiënt in diepe stilte en in diepe pijn hebben aangehoord. Zijn kaak en gehemelte waren immers aangetast door kanker, ongetwijfeld het gevolg van zijn fenomenale verslaving aan sigaren. De kanker in zijn mond was weggesneden en dit gat was afgedekt door een slecht passende, pijnlijke prothese, die Freud het spreken erg bemoeilijkte.

Wat had de zieke tijdsgeest te vertellen aan de zieke en vermoedelijk suïcidale Freud? Ze moet hem zeker verteld hebben dat ze de slachting van de Eerste Wereldoorlog ondanks de manische jaren twintig nog lang niet had verwerkt. Omdat haar ziel zo door de tragiek van deze eerste industriële moordpartij was getekend, had ze eerst geweigerd om de dingen tragisch op te nemen. Maar na de feestroes van de twintiger jaren voelde ze zich helemaal leeg. Ze vreesde dat ze op de rand stond, slechts één klein kiezeltje verwijderd van een struikeling en val in een diepe depressie.

Wat was er mis met Freuds beschaving? Wat trok er volgens Freud aan de touwtjes in zijn burgerlijke, maar o zo wankelmoedige samenleving van 1929? Van waar kwam dat vreemde onbehagen, dat in die tijden van crisis weer gretig op zoek ging naar zondebokken, met opnieuw de Joden als voor de hand liggende slachtoffers? Het is verwonderlijk hoe treffend de zieke 73-jarige Freud dit wist te verklaren. Met zijn rare mix van pseudowetenschap en mythologie. Met zijn verhalen over botsende lust- en realiteitsprincipes. Met zijn verklaringen over het eeuwige getouwtrek tussen ego, id en superego. Hoe dit trio in onze hoofden onderling strijd leverde om twee machtige, even tegenstrijdige driften in te tomen, of juist op te jagen over een terrein dat zich uitstreckte over het onbewuste, het voorbewuste en een heel klein strookje bewustzijn.

Volgens Freud woedde er in elke beschaving, net als in elk mensenkind, een strijd tussen twee driften: lust en woede. Een gevecht op leven en dood tussen onze seksualiteit en onze agressie. Een epische tweekamp tussen libido en doodsdrijf, tussen Eros en Thanatos. Om die twee eeuwige twistende oerkrachten onder de knoet te houden was een sterke, onderdrukkende kracht nodig: het superego. Die scheidsrechter was een stem in je hoofd. De stem van de strenge oervader, die je opzadelde met een loodzwaar geweten en je strafte met schuldgevoel, berouw en verlatingsangst.

Freud besloot dat die angst om bestraft en verstoten te worden door de almachtige vader in ons hoofd onvermijdelijk was. Het was de tol die we moesten betalen om onze samenleving in stand te houden: het onbehagen in de beschaving. Zo stootte Freud op een rare paradox: om gelukkig te zijn, moesten we onze driften kunnen uitleven en ons tegelijk ook kunnen beschermen tegen de

gevaarlijke driften van de anderen. Dat kon enkel in een beschaafde samenleving. En die kon enkel leefbaar en beschaafd zijn wanneer we met zijn allen onze driften onderdrukten. En daarvoor was een kracht nodig, de knoet van de oervader in onze kop, die elke kans op geluk verpletterde onder een onbehagelijke moraal. Volgens Freud stond ons geluk niet ingeschreven in de plannen van ons universum. Ook vroeger al had hij toegegeven dat hij niet meer kon doen dan hysterische of neurotische miserie omzetten in alledaagse ongelukigheid.

Alsof dat nog niet genoeg was, eindigde Freud zijn kleine boekje met de ultieme pessimistische noot. Hij twijfelde sterk of onze beschaving uiteindelijk bestand zou zijn tegen de vernietigende oerkracht van de woede. Onder meer ook omdat beschaafde samenlevingen de nare gewoonte hadden hun onderdrukte agressie af te fakkelen en er buitengroepen mee af te branden. De Joden waren bijvoorbeeld al vele eeuwen de ideale bliksemafleiders geweest. Maar, zo vroeg Freud zich hierbij ironisch af, was iemand in het Christelijke Europa daar ook maar een greintje gelukkiger door geworden?

Het grootste bewijs van onze onbedwingbare agressie dat in 1929 in Freuds bewustzijn kon zitten - 1914-1918 - wordt in zijn boekje nergens genoemd. Alsof hij die eerste echt gemechaniseerde slachting het liefst in zijn onderbewuste wilde opsluiten. Nergens kan je het er letterlijk lezen, maar je voelt in al zijn woorden het dode gewicht van twintig miljoen oorlogsslachtoffers. Wat hij wel expliciet uitdrukte in de laatste regels was diepdonkere twijfel. Volgens Freud beschikte de mens in 1929, toch nog enkele jaren voor Guernica, Nanking, Rotterdam, Coventry, Dresden en Hiroshima, al ruimschoots over de nodige oorlogsmiddelen om zichzelf tot de laatste man uit te roeien. En dat bracht hem tot die laatste vraag in het boekje, dat ook zijn op een na laatste meesterwerk zou worden. Zou de onsterfelijke Eros het kunnen halen van die even onsterfelijke destructieve oerkracht van de doodsdrijf?

Het was alsof de wereld in 1929 onbewust Freuds pessimistische analyse overnam. Testosterongod Hirohito begon zich te roeren in China, waar megamacho Mao zich klaar maakte voor zijn lange mars. Generalissimo Franco vormde de kadetten voor zijn

coup. Oervader Stalin greep definitief de macht. Superego Mussolini verstevigde zijn controle. En Hitler, mega-aars van opgekropt onbehagen en agressie, wachtte in de coulissen terwijl de Grote Depressie de frustratie deed pieken.

Waarom begin ik een verhaal uit 2014 met een oude historie uit 1929? Zijn we op weg naar een nieuw wereldrecord in massaslachtingen? Er borrelt inderdaad behoorlijk wat onbehagen op. Om een incident te noemen: in 2014 annexeert maffiapeetvader Poetin de Krim, speelt hij stokebrand in Oekraïne en laat er een vliegtuig vol Hollandse zomertoeristen uit de lucht schieten, terwijl we dan nog niets gezien hebben van zijn wrede bemoeienissen in Syrië. Toch speelt dit verder geen enkele rol in ons verhaal. Want wanneer de personages van ons verhaal staan aan te schuiven in de file in hun bedreigde tunnel, hebben de gedoemde Hollandse toeristen nog niet eens hun koffers gepakt.

Nee een mogelijke parallel met de jaren dertig is niet de expliciete reden waarom ik Freuds Onbehagen in de Beschaving hier vermeld. De ware reden is veel kleinmenselijker. Ik doe het uit pure jaloezie. Ik ben stikjaloers op Freuds fenomenale verklaringsmoed. Hoe hij de twee wereldbranden van de vorige eeuw zo simpel wist te verklaren door het getouwtrek tussen de oervaderlijke driften lust en agressie. Toegegeven, Freuds verklaring is simplistisch en niet erg wetenschappelijk. En toch werkt ze. En de reden dat Freuds verklaring werkt en blijft werken, is dat onze moderne wereld – zowel die van de 20ste als van de 21ste eeuw – nog steeds wordt aangedreven door simplistische oervaderlijke driften.

Juist daarom is het hoog tijd om Freuds theorie helemaal herop te bouwen, van diep onder de grond af aan. En die eindelijk te vestigen op een echt wetenschappelijke basis. Ook Freud heeft dat geprobeerd. Hij is ooit vertrokken vanuit de wetenschap. Hij startte zijn carrière als een consciëntieuze fysioloog en hersenwetenschapper. Hij onderzocht de seksorganen van palingen en de zenuwsystemen van mensen, en ook onze medulla, ons oervaderlijke reptielenbrein. Maar die rudimentaire bevindingen schoten hopeloos tekort om de glibberige psyche vast te pakken. De wetenschap stond niet ver genoeg om het vreemde gedrag van Freuds neurotische

patiënten te verklaren. Freud deed verwoede pogingen om het psychische op een fysische en biologische fundering te plaatsen. Maar in 1898 gaf hij er definitief de brui aan, om zich daarna enkel nog op het psychologische te concentreren. Voortaan zou Freud zich louter baseren op introspectie, (zelf)analyse en de interpretatie van dromen en versprekingen om het onderbewuste in kaart te brengen. En om de geestesziektes van zijn tijd, de hysterie, de psychische spasmen van de baarmoeder, de trauma's door de tyrannie van de oervader, de verdrongen, onderdrukte of gesublimeerde oerkrachten van libido en doodsdrijf, de botsingen van lust- en realiteitsprincipes te bestuderen vanuit het eenogige perspectief van de psyche, de geest, de ziel.

Onderweg veranderden Freuds verklaringen steeds meer in mythische verhalen: over Oedipus, over Plato's ziel, een wagenman van een tweespan met een bedaard en met een driftig paard, over de Götterdämmerung van de doodsdrijf ... In de grond, de diepe ondergrond, gingen Freuds verklaringen misschien wel terug naar het jongetje dat het in zijn broek deed in de donkere slaapkamer van papa en mama, die met de bevreemdendste dingen bezig waren.

Pseudowetenschap of niet: het blijft verwonderlijk hoe Freuds mythologie van de twee oervaderlijke driften, woede en lust, de wereld nog altijd kan verklaren. Maar het is hoog tijd om verder te gaan. Intussen is de echt weerlegbare wetenschap vele stappen verder gekomen. Ik noem er twee. De belangrijkste stap voorwaarts komt van Jaak Panksepp, grondlegger van de affectieve neurowetenschap: de hersenwetenschap van het hart, van onze emoties, driften en drijfveren. Door diep in de oude hersenen van dieren en mensen rond te prikken met een elektrische naald ontdekte Panksepp niet twee, maar liefst zeven driften: zeven oeroude emotionele systemen, die al onze gedragingen aansturen. Zelf kom ik na het verslinden en halvelings verteren van de nodige gedragswetenschappelijke en neurowetenschappelijke publicaties op elf oerdriften uit. Ik noem ze VIBES, maar hierover later meer. De belangrijkste bevinding van Panksepp (en voorgangers als James Papez en Paul MacLean) is dat er niet alleen oervaderlijke driften zijn, de driften van ons reptielenbrein, maar ook oermoederlijke emoties: de zorgende

krachten van ons jongere zoogdierenbrein. Met driften als zorgliefde, spelplezier en moederlijke verlatingsangst: de paniek om uit de koesterende armen van je mama te vallen. Wat heel iets anders is dan Freuds verlatingsangst: de vrees van de 'godfather'-bescherming te verliezen van een tyrannieke vader.

Een ontdekking die hierbij aansluit, komt van sociale psychologen en primatologen als Tomasello. Die vergeleek piepjonge kinderen van mensen en van mensapen en stelde vast dat het enige grote verschil de superieure sociale intelligentie is van mensenkinderen. Dat verschil in empathie en samenwerking wordt steeds groter met de leeftijd. Mensen zijn supersamenwerkers. Omdat onze hersenen zo'n sublieme samenwerkingsnetwerken zijn, is onze samenleving in een kleine tienduizend jaar uitgegroeid tot een gigantisch genetwerkt, wereldomspannend megacomplex kluwen van samenwerking.

Dit plaatst ons voor een groot raadsel. Ik vind het één van de grootste mysteries van onze tijd: als samenwerking en zorgliefde zo diep zitten ingebakken in ons en onze samenleving, en als onze technologie dan al zo ver gevorderd is dat we alles kunnen maken en wereldwijd delen, waarom zit ons nieuws dan nog altijd tjokvol met tegenwerkingen en vernietigingen en ander onheil veroorzaakt door oervaderemoties en zogenaamd zelfzuchtige genen? Hoe kan het dat onze wereldwijde samenleving van supersamenwerkers nog steeds zo verdeeld, angstig, achterdochtig en agressief is? Hoe komt het dat Freuds oervaderlijke driften onze wereld blijven beheersen, terwijl de evolutie ons steeds complexere zorgmoederlijke, samenwerkende breinen liet ontwikkelen? Het wordt hoog tijd om op deze vragen duidelijke antwoorden te krijgen. De Domsday Clock nadert intussen het uur nul op drie luttele minuten na. Want onze oervaderlijke lusten doen de wereld steeds harder opwarmen en onze oervaderlijke agressie beschikt over steeds doeltreffender vernietigingswapens.

De verklaring van dit raadsel zult u in dit verhaal over een file in een bijna eindeloze tunnel dwars door het bange hart van Europa, die straks misschien in vlammen opgaat, niet vinden. Ik had liever een klein boekje geschreven met dezelfde verklaringsgulzigheid als die van Freud. Maar dan wel echt wetenschappelijk on-

derbouwd. En daarvoor is het nog te vroeg. Zelf ben ik nog aan het uitvogelen hoe die 11 oervaderlijke en oermoederlijke driften of VIBES in elkaar vervlochten zijn en hoe ze ons gedrag en onze modernere emoties aandrijven. Het is allemaal nog veel te veel 'trial & error'. Vandaar dat ik – met enige tegenzin – kies voor een halfslachtige oplossing: een verhaal, een roman jawel, af en toe afgebroken of onderbroken door voorlopige verklaringen.

Beste lezer: zo spreekt Freud zijn publiek in zijn boeken heel vaak toe. Alsof hij zijn lezer bij de hand wil nemen om de zaken klaar en duidelijk en grondig te verklaren. Een geduldige bewustmaking.

Beste lezer, ik weet dat je eigenlijk liever met rust gelaten wordt. Dat je de dingen liever zelf uitzoekt. Waarom eigenlijk? Waarom is de auteur bijna volledig uit onze verhalen verdwenen? Vanwaar die strikte taakverdeling: de verteller vertelt, de lezer verklaart? Is het omdat we geen autoriteit meer verdragen? Is het omdat lezers intussen volleurde psychologen zijn, die elke verduidelijking opvatten als een belediging van hun intelligentie? Of is het omdat de werkelijkheid zo bedreigend is dat ze enkel te verwerken valt met pure verhalen, die de lezer dan naar eigen vermogen en gevoeligheid mag verklaren? Waarom zijn we nog altijd zo intens gehecht aan mysterie? Waarom is bijna elk verhaal vandaag een 'whodunit', waar elke zweem van verklaring een 'spoiler alert' doet afgaan? Waarom zijn wij toch zo verzot op verhalen? Leven we nog altijd in de illusie dat verhalen verklaren? Verhalen verklaren nauwelijks iets. Het is een misvatting die misschien al een miljoen jaar geleden rond een kampvuur is begonnen. Een vergissing die sinds we journalistiek, romans en films zijn beginnen maken buitengewone proporties heeft aangenomen. Van waar die verslaving aan verhalen? Omdat er geen echt aanvaardbare verklaringen zijn? Omdat de echte verklaringen ondragelijk zijn? Of te moeilijk?

Dat zijn mooie vragen allemaal. Maar een ding is zeker: we worden bedolven onder een vloedgolf van verhalen die steeds spitsvondiger worden. Terwijl de nieuwe verklaringen, die verborgen zitten in duizenden wetenschappelijke artikels, enkel af en toe, en zeer versplinterd en vervormd, eventjes, heel eventjes in de media mogen schitteren, als spiegeltjes en kralen voor kannibalen.

Goeie verhalen zijn er intussen genoeg. Onze vele vakkundige verhalensmiden blijven de winkels volstouwen met schitterende, mysterieus glinsterende kralensnoeren. En dan is er nog Netflix en HBO en de hele filmindustrie. We moeten ons op dit vlak niet ongerust maken: de verhalen zullen blijven komen. Wat we nodig hebben, zijn betere verklaringen. Spiegeltjes en kralen zijn er intussen genoeg. We moeten die stukjes glinsterend glas beginnen samenvoegen tot grotere spiegervlakken. Vooreerst nog stuntelig bijeengepuzzelde mozaïeken weliswaar. Maar toch ook al grotere spiegervlakken waarin we onszelf beter kunnen bekijken om na te gaan welke touwtjes er allemaal aan ons trekken.

Dit boek wil voor jou zo'n spiegelmozaïek bijeenpuzzelen. Aan de hand van 19 karakters, die een paar uur vastzitten in een tunnel. Het probeert ook al enkele spiegelfacetten van verklaringen samen te voegen: over de 11 driften of VIBES die deze 19 karakters, en bij uitbreiding onze wereld, in beweging houden. Driften en drijfveren waaraan zo'n vier miljard jaar is geschaafd door de natuur, en in de laatste paar honderdduizend jaar ook door de cultuur.

Tunnelzicht kan en wil niets anders zijn dan een rare mengelmoes van vertellen en verklaren. Het zal dan ook bijna zeker het meest vernietigende scheldwoord 'uitleggerigheid' meekrijgen van de recensenten, die – o ironie – door de dwang van de markt zelf niet veel meer mogen doen dan het zeer beknopt uitleggen van verhaallijnen. Maar misschien moeten we toch maar eens proberen om de literatuur weer iets meer stretch te geven. Want er zit te weinig wetenschap en te weinig gegrond denken in onze letteren. Dat is normaal in een wereld waar elk denken iedere zeven en een halve seconde wordt weggezapt door de volgende gedachte of indruk. Waar de supensedwang – de drang om snel-snel-snel en telkens opnieuw iets nieuws te consumeren – van elk boek een halve detectiveroman maak. Een wereld waar de wetenschap wordt versplinterd, verkleuterd en gehypet in soundbites voor dummies, die zeven en een halve seconde mogen duren.

Onze wetenschap en ons denken verdienen beter. Daarom wordt dit boek een moeilijke evenwichtsoefening tussen vertellen en verklaren. En tussen fictie en wetenschap. Met Freud als mentor voor

zijn grote verklaringsmoed. En ook als afschrikwekkend voorbeeld door zijn finaal verdwalen in het doolhof van de mythologie en zijn fantasie. En met de nieuwe wetenschappelijke vlammetjes van Jaak Panksepp en honderden andere gedrags- en hersenwetenschappers, die ons een weg moeten leren vinden doorheen het doolhof.

Tot zover Freud in 1929. We laten zijn sprookjesdivan voor wat ze is en ruilen ze voor onze favoriete plek van bezinning en zelf-analyse in 2014: een ongemakkelijke autozetel in de file.

Wat trekt er aan de touwtjes?

Ik moet je het verhaal vertellen van een file, in een bijna eindeloze tunnel dwars door het bange hart van Europa. Een tunnel die straks misschien in vlammen opgaat. Het verhaal speelt zich af op een vroege zomerdag in 2014. Er staat die maandag – heel onverwacht voor de bijna-vakantiemaand – een file van 287 km: een nieuw record in stilstand, dat we daarna ongetwijfeld snel weer voorbij zullen streven. Wellicht zit jij die zomerse maandagmorgen ook in de wagen. Waarschijnlijk alleen? Want in onze werkfiles zitten we bijna allemaal alleen. We zitten in onze wagens even vanzelfsprekend alleen als in onze hoofden. Wat gaat er op deze zomerdag door onze hoofden? Wat vertelt het radiojournaal van 8 uur ons dat de hele dag, in eindeloze herhalingen, zal worden ingemasseerd, tot het spoorloos in en onder ons vel verdwijnt?

Gaat het over de tyfoon Haiyan, die duizenden slachtoffers en miljoenen daklozen maakte? Of over die eenzame Filipijnse vertegenwoordiger op de klimaatop in Warschau, die uit pure radeeloosheid een hongerstaking begon? Nee, dat is intussen al diep onder onze lederhuid verdwenen en opgelost in het bloed, de gele en zwarte gal en het flegma van ons gemoed.

Welke ramp speelt deze maand voor monster van Loch Ness? Welke onbestemde dreiging mag even oprijzen boven de waterlijn van ons bewustzijn? Welk onheil mag even onze vage vrees voor een foute apotheose voeden? Is het deze keer Ebola? Voorlopig houden we die Bijbelse plaag nog veilig buitengesloten in ver Afrika, in diepverdrongen gebied. Maar de kans bestaat dat het virus

via onze vlieghavenhallen binnensluipt. Zeker als je ziet hoe getekend onze hemel is, doorkerfd als het vel van een zichzelf beschadigende tiener, die zich nergens thuis voelt. Over land kan Ebola ons voorlopig niet bereiken. En ook de zee blijft ons nog even goed gezind door vooralsnog discreet duizenden kiemdragers te verzwelgen.

Naast de ramp van de maand, zijn er de gewone economische berichten. Er bereikt ons die morgen relatief positief beursnieuws. Het voelt als de ochtendlijke opluchting van een zwaar zieke patient, die ondanks de prognoses van zijn radeloze dokters een goede nacht heeft gehad. De laatste jaren komt alle hoop als de ochtendzon uit het Verre Oosten. Waardoor we goed beseffen dat wij in het Avondland wonen.

Wat zeker in het nieuws is, zijn de eindeloze moorden in Syrië. En de eerste berichten over de jongens die zijn teruggekeerd naar ons land. En die onze jongens niet zijn, maar ons probleem, dat we liever ginder hadden zien opgeruimd, waar het niet steekt op een dode meer of minder. Er is ook dat proces van die potsierlijke ron-selaar, een rare clown die toch meer invloed blijkt te hebben gehad dan eerst gedacht.

En dan is er nog de regeringsvorming, die weer eindeloos blijft aanslepen, maar nu misschien toch op haar laatste benen loopt. Misschien, want in onze grijze democratieën raken we het nog maar moeilijk eens. Onze verwachtingen zijn te hoog en de wacht-rijen te lang. Onze meningen liggen te ver uiteen. Al onze goede wil lijkt opgebrand. Vage angst, achterdocht, na-ijver, azijnzure pissigheid en het rotverwende gevoel van te zijn tekortgedaan: dat zijn nog zowat de enige emoties die we samen nog lijken te delen.

Al deze gevoelens hebben duidelijke verklaringen. Maar om de een of andere reden zijn alle handleidingen zoek. En wat nog het vreemdst van allemaal is: alle wetenschappelijk gestaafde statistieken zeggen dat het wereldwijd mooi vooruit gaat met ons wel-zijn en onze menselijkheid. Maar dat we daar in het nieuws en in onze hoofden nog zo weinig van merken. Of juist daarom?

Het nieuws, het in eindeloze lussen herhaalde nieuws: we aan-horen het, we klikken erop, we zien het, we ondergaan het, we sakkeren erop, we beoordelen het en voelen er ons ook vagelijk

door veroordeeld. We staan ervoor als beschuldigden en als rechters. De rollen liggen niet goed vast. Wat wel zeker is: ontoerekeningsvatbaarheid is geen optie. Onheil dat zo maar uit de lucht valt, is onaanvaardbaar. Er moet altijd een schuldige worden aangewezen. Gelukkig volgen de zaken elkaar snel op. Na een dag, een week, een jaar zijn de meeste kwesties al snel weer verdaagd, verweekt, verjaard, vergeten. Het nieuws wordt snel oud en de wereld is groot. En we zijn nu allemaal mensen van de wereld. Ons vel is nu zo groot als de wereld. We zijn het nog niet helemaal gewoon, ons wereldomspannende vel. Het schrijnt nog wat en vormt pukkels als het vel van pubers. We snijden er zelf graag in. We prutsen graag aan de jeukende korstjes. Het mag al eens verzweren. Op een vel zo groot als de wereld is er genoeg plaats om te blijven prutsen, of niet? Alleen te grote brandwonden moeten we zien te vermijden.

Ons vel zo groot als de wereld: hoe voelt het aan? In *Geopolitiek van Emoties* tekent de politieke wetenschapper Dominique Moïsi een emotionele kaart van ons wereldwijde vel. Hij schildert het in drie gevoelskleuren: hoop, angst en vernedering. In het Verre Oosten blaakt onze huid van hoop. In Afrika en Latijns Amerika kleurt onze huid donker van wanhoop, met hier en daar opvliegers van hoop. In de regio van de Arabische Islam gloeit ons vel in de verschroeide kleur van de vernedering. En ons Westerse vel, vooral dat van Europa, is vaal en rillerig: het verlepte vel van een bange oude chagrijnige man, die in zijn koude bad op de gekleurde verpleegster zit te wachten.

Wat trekt er aan de touwtjes? De wereld is te groot om op die schaal al loepzuivere antwoorden te vinden. Wat we nodig hebben, zijn diepte, scherpte en focus. De dwingende rechtlijnigheid van een tunnel, bijvoorbeeld. Als we de wereld nu eens verengden tot een tunnel. En waarom dan maar niet meteen de langste tunnel van het land.

Doorheen de langste tunnel van het land boort een ranke BMW zich een weg naar het hart van de hoofdstad. Arne kan het niet weten, maar zijn zilveren sportwagen is de glinsterende naald die de 287 km filedraad dieper en dieper de tunnel in trekt, als de lont in

een staaf springstof.

Hoe zit het nu eigenlijk met die onzichtbare hand, die alles gezegd in de juiste plooi trekt? De hand, die ons elke ochtend en avond netjes in onze glinsterende dozen plaatst en ons aaneenrijgt in mooie lange filegolven. Die hand is inderdaad zeer bedreven in het maken van golven waarop alles braaf meedeint: beurshausses en -dips, conjunctuurgolven, inflatie-deflatie-stagflatiegolven, golven van hoop, angst, vertrouwen, achterdocht, woede, medeleven ... Ze lijkt steeds meer op de hand van een patiënt met Parkinson: soms verlamd, meestal beverig. De golven fluctueren, flippen, floppen en stokken al maar heftiger.

Om een speld of een potlood te maken, waren ooit honderdduizenden mensen, tientallen eeuwen en hele beschavingen nodig. Een monsterfile, zo morren de gekortwiekte automobilisten, maak je nu in exact zeventien minuten. En al wat je daarvoor nodig hebt, zijn: een mooie samenloop van omstandigheden, een drietal zondebokken en een paar tienduizend schapen.

Eén van die drie zondebokken vandaag is Arne. Voorlopig is hij in zijn vinnige wagen nog een nietig puntje aan de hemel. Maar hij komt snel dichterbij en wordt beetje bij beetje groter aan het firmament. Het is een streberig komeetje dat stiekem droomt van een kilometerslange sleepstaart en een inslag die de wereld dooreen zal schokken. Opzij! Maak plaats! Zap! Flash! Bang! Kaboom! Arne, de meestertovenaar van Happy App-land, gaat het helemaal maken! Arne is op weg naar een meeting, waar hij zijn schepping aan grote investeerders mag presenteren: Happicker, een app, een algoritme dat iedereen diep gelukkig moet maken, en hem bodemloos rijk. Want Happicker gebruikt een nog zoveel doeltreffender spionagesoftware dan Google of Facebook. En bovendien doet Happicker dat zuiver om de mensheid doodgelukkig te maken.

Vijftig meter achter Arne ziet Luc de ingang van de tunnel naderen. Hij zwenkt af voor en langs die bevreemdend mooie art-deco basiliek. Er is iets met die ziekelijk groene koepel. Ze roept iets vaag dreigends op, een echo, een verdrongen herinnering, misschien wel aan dat iconische gebouw in Hiroshima. Het is een urne voor duizenden doden. Langs de basiliek rijdt Luc de crypte

in en ziet het bordje met de vlammen rode letters, dat aan de reling boven de tunnelopening hangt:

‘Parel, liefste wijmm trouwen?’

Luc voelt een lichte prik. Een gif verspreidt zich langzaam in zijn lijf. Het duurt even voor hij de pijn herkent: oeroude jaloezie. De hunker die wezens van de onderwereld voelen, wanneer ze aan de rand van hun schimmenrijk een zeldzame levende ziel zien. Een levende mens in wie ze bijna kunnen aanraken wat ze zelf definitief zijn kwijtgeraakt. Elke keer weer, wanneer Luc afdaalt in het halfduister, in de voortschuivende kudde, schuren in zijn hoofd dezelfde oude verzen, als verwaaid krantenpapier over asfalt: *ik had nooit gedacht dat de dood zovelen had omgebracht*. En ook: *gij die hier binnengaat, laat los elke laatste sprankel hoop*.

Luc denkt aan het mooie meisje Parel. Het bordje maakt haar uniek en uitverkoren tussen de nameloze tienduizenden. Hoe blij zal ze zijn wanneer ze straks onder dat bordje de tunnel inrijdt? Luc dwingt zichzelf om Parel in een vriendelijk welwillend daglicht te zien. Maar zijn compassie is een spier die te lang in het gips heeft gezeten: slap, pijnlijk moeilijk in beweging te krijgen. Hij zal nog keihard moeten oefenen om dat welwillende meevoelen onder de knie te krijgen. Voorlopig vreet het zuur van de jaloezie nog door alles heen: arm kind, hoeveel jaren zal jij hier rijden voor al je bloed even kleurloos en korrelig zal zijn als dat van ons? Ons zombiebloed dat hier dag na dag hortend door deze verkalkte ader wordt gepompt.

Driehonderd meter achter Luc duikt een motorfiets de tunnel in. Steven let niet op het bordje met de vlammen rode letters. Hij ziet de liefdesboodschap voor Parel niet omdat hij zich concentreert op die eerste lange bocht. Hij zet zich schrap om de dubbele rij wagens te trotseren, die elk moment kunnen opdoemen. In zijn helm klinkt de hymne *One Day Like This* van Elbow, die zingt dat het een dag wordt om de gordijnen wijd open te gooien. *Zo’n dag als je er maar één op een jaar nodig hebt om door te blijven gaan*.

Steven luistert al de hele weg naar die hymne, in eindeloze herhalingen. Hij rijdt op een wolk. Diepe verliefdheid blijft dopamine spritsen in zijn hoofd: een rush, een roes, een zindering van euforie.

Het woedt als een vuur dat zowat alle serotonine in zijn brein – olie om uit te gieten op de te hoge golven van het gemoed – heeft opgebrand. Hierdoor kent Steven geen matigheid meer. Als een dwangneuroot zit hij weerloos gevangen in de kringloop van Elbow's *One day like this*, en in het mateloze pulken aan duizenden made-liefjes: ze houdt van me, ze houdt niet van me, ze houdt van me ...

In Stevens hoofd speelt de film van zijn Saartje in eindeloze herhalingslussen. Hoe Saartje in één soepele beweging haar T-shirt uittrekt over de springveren van haar krullen. Hoe ze proestend de lokken uit haar gezicht blaast, terwijl haar handen achter haar rug naar de haakjes gaan en haar armen vleugels worden en Steven de rode kanten lintjes diep in haar schouders ziet bijten. Tot de lintjes loskomen en afglijden en hij niet meer kan kijken omdat Saartje hem tegen zich aantrekt en ze samen achterovervallen, buitelen, onhandig balanceren als twee goed in het vlees zittende kinderen op de hobbelige buik van een springkasteel.

Zelden is het zo goed van de eerste keer. Steven is in de zevende hemel. Uitgelaten laat hij zijn motor grom-grom-grom-grommen wanneer hij de dubbele rij wagens in het vizier krijgt. Gedwee wijken ze uiteen. De Dode Zee wordt een Rode Zee, waar hij triomfantelijk doorheen rijdt. Af en toe wringt hij het gashendel om – van gegrom naar gebrul – om een eenzame onverlaat naar de kant te dwingen.

Luc schrikt op uit een halve narcose. Die godverdomse klootzak! Hij voelt een schok en de woede bliksemt uit hem weg: een haatstraal, die Steven op zijn grommende onding aan stukken scheurt. Maar omdat Luc die haat tegelijk ook voelt met zijn tweede ik, een ik die aan mindfulness doet, dooft zijn woede zienderogen uit. Luc-2 bekijkt alles met een gespitste en tegelijk ook uitkringende aandachtigheid. Zijn hele aandacht klampt zich vast aan zijn adem en dobbert rustig mee op de getijden van zijn rijzende en dalende buik. Zo vlakt zijn woede al snel weer uit: van storm, naar deining, naar rimpelloze zee. Het werkt inderdaad, die mindfulness. Maar nog onvoldoende, want hij voelt de schaamte in zich wolken als inkt in een glas water. Weer is hij als een hersendood schaap naar het midden afgeweken, waardoor hij die kloot op die

motorfiets ongewild de weg heeft versperd. En dan is daar ook die woede weer: over die godverdomde motorrijders. Eeuwige snot-neuzen, die hun kinderfietsjes hebben ingeruild voor speelgoed dat zoveel meer lawaai maakt. Hoe ze het uitgelaten gevoel van de flapperende speelkaarten, met wasknijpers vastgemaakt aan de tintelende fietsspaken, hebben ingeruild voor dat infantiele gegrom. En die haantjesachtige evidentie waarmee ze verwachten dat jij je, als schaap op vier lamme wielen, nederig tegen de wand aanschurkt. En dan die idiote 'boys of the gang' erecode, dat groeten met het gestrekte pootje. En die zielige chauffeurs, die zich braafjes met knipperende lichten tegen de muur aanvlijen om te tonen dat ze eigenlijk ook bij de club horen. Die walgelijk puberale penopauzeclub van 'born to be wild' doetjes. Allemaal imitatieleeren doordrukjes van elkaar. Zie toch hoe ze hun verspeelde vrijheid willen terugwinnen door zich samen over te geven aan dat bespottelijke kuddediergedrag ... Luc-2 haalt diep adem en denkt: wat bent jij een oude azijnpisser geworden, Luc-1. Een angstig en chagrijnig keffertje. Er is nog werk aan de winkel met die mindfulness van jou. Maar je moet vol zien te houden. Je moet kost wat kost de rust herstellen. Opnieuw de controle krijgen.

Luc is 53 en middenkaderlid in een bank in volle herstructurering. Hij ziet er zich rondtuffen in een net niet afgekeurde, roestige Toyota zonder GPS. Terwijl de jonge honden hem links en rechts voorbijrennen. Na een dag van verlorenheid en opgekropte razernij valt hij elke avond, na het te haastig opslobberen van te veel eten en te veel wijn, als een blok in slaap. Ronkend naast zijn vrouw Mia, die lang wakker ligt en over het litteken wrijft van wat ooit haar rechterborst was. Elke ochtend, zo rond 4 uur, schiet Luc opnieuw wakker, hoort de motor in zijn kop aanslaan en begint meteen weer zijn zinloze, eindeloze rondjes te draaien. Hoe moet hij dit ooit tot zijn 65ste zien uit te houden? Als de pensioenleeftijd onderweg ook niet nog eens wordt opgetrokken tot 67 of zelfs 70?

Mindfulness moet redding brengen: diep en rustig ademhalen, met gespitste aandacht, vanop een afstand kijken naar jezelf. Geen oordeel vellen. Compassie tonen, met jezelf, en met Mia, en met al die andere sukkels, al die andere angsthazen, die net zo hard doorhollen als jijzelf. Het werkt voorlopig nog niet zoals het hoort.

Luc heeft er gewoon een tweede ik bij. Die zit onverstoord te kijken naar wat zijn andere ik ervan bakt, waardoor die andere razend wordt. Die eeuwige burgermanangst en die machteloze woede-uitbarstingen. Hij is een zielig en chagrijnig keffertje, dat zo maar ineens een Zenmeester wil zijn. Hoe zal die schichtige pekinnees ooit leren een lankmoedige labrador te zijn?

Nauwelijks is Steven Luc voorbij of hij wordt opnieuw de pas afgesneden. Voor hem versperren twee groezelige bestelwagens de volledige rijweg. Een van die twee zigzagt ook lichtjes, waardoor er geen doorkomen aan is. Zijn zwaailicht staat op, alsof hij alle ridders in de tunnel de les wil lezen, overtuigd van zijn prioriteit om alles en iedereen mooi achter zich te houden. Hij wil van geen wijken weten. Af en toe gaan zijn remlichten aan, in korte, nijldige rukjes. Hij lijkt er plezier in te scheppen van die vervelende bromvlieg te jennen en op afstand te houden.

Doet de bestuurder van de bestelwagen met het zwaailicht dat opzettelijk? Of is hij afgeleid door een hoog oplopende discussie via zijn gsm? Het is gek hoe we, net wanneer we onze gesprekspartner niet zien, en zelf onzichtbaar zijn, handen en voeten gebruiken om van alles duidelijk te maken, hoe zinloos dat ook is. Nog gekker is: hoe lichtgeraakt we zijn wanneer een onverlaat ons de weg verspert in het verkeer. En hoe persoonlijk we dat opnemen. Zo vanzelfsprekend voelen wij ons het centrum van de wereld, dat we elke grensoverschrijding enkel kunnen zien als een regelrechte persoonlijke aanval.

Op Stevens wankele brein heeft de slingerende bestelwagen een noodlottig hefboomeffect. Door zijn verliefdheid lijkt hij nog zoveel meer op een kleine jongen: een peuter vastgekneld in de sterke armen van een plaagzieke vader. Alles in hem wil euforisch naar voren. Maar hij zit vast en wordt langzaam woest.

Net voorbij de bestelwagen en twintig meter achter Arnes BMW rijdt Cynthia. Het is haar eerste werkdag na haar zwangerschapsverlof. Waarom verkoos ze de tunnel boven haar oude, vertrouwde, bovengrondse route? Wil ze zichzelf in een nieuwe rechtlijnigheid dwingen na die maanden van richtingloosheid? Denkt ze

zich zo makkelijk te kunnen losmaken uit de beklemming van te lang opgehokte jonge moeder? Draait alles plots niet meer rond een etterend naveltje?

De hele weg van de crèche tot hier was een triomftocht. Ze voelde zich uitgelaten, bevrijd, duizend vrouwen sterk. Maar het licht in de tunnel dwingt haar meteen op de knieën. Koud en bleek vergeeld ligt het op de loer in de kelder, waar het nu al dertig jaar is opgesloten, dorstend naar het laatste spatje kleur. Het heeft haar meteen bij de keel. Gretig zuigt het alle pigment uit haar bloed. Ze voelt het rood op haar lippen en de perzikkleurige bloes op haar wangen barsten als cosmetica op gestorven huid. Ze ziet broeinesten van schimmelsporen in het aangekoekte roet van de korstige muren. Ze voelt hoe de zombiestof in haar vel plakt. Vooral in de plekken met nat eczeem. Opnieuw schrijnt haar lichaam als één opengekrabde, jeukende wonde.

Arne repeteert zijn verkoopverhaal in zijn hoofd. Dames en Heren ... Dames? Hij stelt zich zijn publiek voor: grijze, zongebruinde heren, netjes in het pak, gemanicuurde handen op hun met leder beklede tablet. Hun nieuwe speeltje, waar ze even gretig op tokkelen en swipen als de eerste de beste peuter. Maar zoveel onhandiger.

Er is de voor zijn diensten bedankte CEO, die met zijn verzilverde opties een kweekvijver voor start-ups is begonnen. Ook present is de gewiekst cijferende ijzerbijter van die succesvolle investeringsholding. Dan heb je nog de joviale zakenlunchtigger, de moegestreden ex-politicus, gezapig zetelend in veertien semioverheidsvehikels, die stimulansen moeten geven aan onze immer sukkelden de economie. Ten slotte is er ook nog de gepensioneerd ondernemer, die met een klein stukje van zijn goed belegde patrimonium nog snel wat vuurwerk wil maken, vooraleer uit te doven in een vijfsterren serviceflat. Zitten er al vrouwen in dat selecte clubje van investeerders? Hopelijk, maar niet waarschijnlijk.

Arne projecteert de eerste slide in zijn hoofd – de cover van *'The World Book of Happiness'* met de schreeuwerige sticker: *'Meer dan 200.000 boeken wereldwijd verkocht'*. Hij begint:

'Dames en heren, hoeveel miljoenen zelfhulpboeken zijn er ook dit jaar weer verkocht over het vinden van geluk? Honderden ver-

schillende titels in honderdduizenden exemplaren blijven wereldwijd over de toonbank gaan. We snakken allemaal naar geluk. Maar om echt gelukkig te worden, moeten we keuzes maken. De juiste keuzes. Zo moeten we, bijvoorbeeld, op zijn minst al juist kiezen tussen die vele honderden boeken over geluk.'

Zou zijn grapje werken in dat kille cijfers&analyses&balansen-clubje? Of eerder afleiden? Arne gaat verder:

'Kiezen wordt steeds moeilijker voor ons. We hebben zoveel keuze. En dus zoveel kansen ook om fout te kiezen. Om ongelukkige keuzes te maken. Kiezen is verliezen en omdat we zo'n onmetelijke keuze hebben, is ons verlies bij elke keuze bijna even grenzeloos.'

Had Cynthia de juiste keuze gemaakt? Had ze zelf gekozen? Of was ze mee in de boot getrokken door vrienden die lotgenoten zochten? Of had het zenuwachtige getik van haar biologische klok haar nog net, op vijf voor twaalf, over de streep geduwd? Maar vooral: had al dat trekken en duwen haar in de richting gestuurd die ze werkelijk wou? Wist ze wel wat ze wou? Of wist ze vooral wat ze niet wilde?

Ze wist het antwoord meteen toen de baby in haar armen werd gelegd. Ze was even weg geweest, na die laatste opstoot van de pijn. De rijzende, dalende en weer rijzende pijn had haar vijf uur lang uiteengescheurd. De hele tijd had ze overvloedig gezweet. Ze had zichzelf geroken: rauw, rijpend, aan te hoge kamertemperatuur blootgesteld vlees. Ze bleef maar krabben aan de kleverige roze vlekken van haar jeukende, scheurende huid. Ze was steeds meer dier geworden, gestroopt, van haar vacht beroofd. Kreunend, jankend, huilend soms, op de hoogste pieken van de pijn.

Maar in die plotse luwte, onder de suizelende neonlamp werd alles glashelder. Haarscherp zag ze het antwoord in dat ingebus-selde hoopje in haar armen, in de huid die paarsig glom van de geboortesmeer en in de plooien vurige allergievlekken vertoonde. Haar eigen vlees en bloed, dat ze tot in haar eigen plakkerige vel voelde jeuken. Ze zag het in de bloedvegen in het minuscule gezicht, in de gesloten ogen, in de gebalde vuistjes, in de net zo vergrendelde gelaatstrekken. Het gefronste voorhoofd, de gekrulde neus, de pruilende lippen: zo diep in zichzelf gekeerd als de inge-

drukte kop van een rubberen pop.

Ze zag het nu allemaal glashelder. Maar wat ze voelde was rafeelig. De enige emotie die Cynthia in zichzelf waarnam, was rauwe ontreddering, schrijnend in het lege, neonscherpe besef: ik heb hier de o zo verkeerde keuze gemaakt.

‘Dames en heren,’ zegt Arne in zijn hoofd, ‘dat we steeds moeilijker kunnen kiezen, is de echte spelbederver in ons paradijs. Het is de kwelduivel die ons blijft jennen in onze overvloed. In al onze weelde blijft die kleine duivel van de twijfel ons pesten met vlagen van vage ontevredenheid. We hebben allemaal last van keuzestress: een mistig gevoel van hulpeloosheid, op drift geslagen, verloren in zeeën van mogelijkheden.’

Was dit te dramatisch? Arne twijfelt. Nee, hij moet echt de tijd nemen om zijn punt te maken. Het gat in de markt, het grote gemis, moet hij tastbaar maken. Hij moet het zo dwingend neerzetten dat ze er samen met hem in meegezogen worden.

‘Die keuzestress vreet aan ons. Ze voedt zich aan onze statusangst. Ze laat zich opjagen door de ontgoocheling en mistevredenheid, die ons altijd op de hielen zitten. We twijfelen over alles: de juiste shampoo of de passende tandpasta, de nieuwe wagen, de job, de partner ... Hoeveel koppels houden vandaag stand tegen keuzestress? Twee op drie huwelijken in ons land eindigen in miserie.’

Hoe verstandig hadden Steven en Saartje elkaar gekozen? Beiden waren ze, vaagweg, naar iets op zoek dat liefst een leven lang mocht blijven duren. Maar waarom lieten ze dat zo roekeloos over aan blinde willekeur? Zo maar toevallig waren ze elkaar tegen het lijf gelopen. Zo maar? Wellicht vangen onze neuzen toch meer op dan we vermoeden? Kunnen we echt ruiken, weliswaar onbewust, of onze genen al of niet bij elkaar passen? Onze neuzen weten in elk geval beter dan wij hoeveel zin we hebben in elkaars lijf. Zoals nachtvinders, die elkaar van kilometers ver weten te vinden via slechts enkele moleculen geurstof in een oceaan van zuurstof.

Moederfokkermoeder Natuur verlangt zo gretig naar nakomelingen, en is zo verzot op tomeloos experimenteren, dat ze haar schepsels dol maakt met haar overvloed aan keuzes. Kijk hoe on-

besuisd ze ons, redelijke wezens, weet te maken: hoe we blindelings onze weg kiezen in cruciale kwesties, passief als water, domweg door de zwaartekracht in onze vaste beddingen geduwd. Tot het aangeslibde ongenoegen er ons weer uit wegduwt, in een nieuwe vaste bedding.

En toch. Toen Steven vanmorgen vroeg Saartje zag liggen, haar gezicht onder warrige krullen in een spiegeldiepe slaap, waar niets ook maar de geringste kring in maakte, was hij geroerd en helemaal zeker. Zo'n oeverloos vertrouwen na één nachtje intimiteit, dat moest iets betekenen. Iets wat de tijden zou trotseren. Hij keek op zijn smartphone: 6.30 u, hij moest zich reppen. Haar wakker maken, vond hij ongepast: een ontheiliging. Hij zou haar sms'en. Hij harkte zijn kleren bijeen en sloop de badkamer in. Enkel meisjespullen: een opluchting eigenlijk. Snel een kattenwasje. Hij verscheen wel eens meer op het werk met een baard van 2 dagen. Genietend snoof hij aan zijn vingertoppen en drukte ze tegen zijn rasperige kin. Hoe verrast zijn vingers waren geweest toen ze, verdwaald onder de elastiek van haar slipje, dat smalle, ongemaaide strookje vonden. Het laatste streepje schaamhaar op haar vrijgemaakte venusheuvel. Ze had het speciaal aangelegd voor een zachte, vloeiende landing.

Mensen mogen dan al puzzelstukken zijn die uit dezelfde doos komen. Het ineenpassen vergt bijzonder veel behendigheid en zorgt gewoonlijk voor een verschrikkelijk geklooi. Saartjes lichaam had dat allemaal gul en goed geregeld. En toen Steven toch nog even twijfelde, hadden haar handen hem vriendelijk en dwingend de weg gewezen.

‘Twee op drie huwelijken ...’

Even is Arne de draad kwijt. ‘Keuzestress ... Dames en heren, onze keuzestress stelt ons elke keer weer voor een kleine crisis. Maar die crisis bleek voor enkele slimme zakenmensen een gigantische opportuniteit. Waarom zijn de nieuwe reuzen van de wereld-economie, de Googles, Facebooks en Amazons, zo succesvol, denkt u? Omdat ze een slim antwoord hebben gevonden op onze keuzestress! Hoe kregen ze dat voor mekaar? Simpel eigenlijk: door stiekem alle keuzes voor ons te maken. Omdat zij nauwgezet